

Праблемы гістарыяграфіі правядзення расійскай судовай рэформы 1864 г. у Беларусі

Гушчынскі І. Г. (БДПУ г. Мінск)

Праблема правядзення судовай рэформы 1864 года на тэрыторыі Беларусі, а таксама ўплыву дзейнасці судовых устаноў на капіталістычнае развіццё краю ў 1864–1914 гг. з’яўляецца сёння надзвычай актуальнай. Гэта звязана з запытамі сучаснага беларускага грамадства да рэфармавання судовай сістэмы ў Рэспубліцы Беларусь, а гістарычны вопыт правядзення падобных рэформ у нашай краіне можа аказаць значную дапамогу ў гэтай складанай, але ў той жа час вельмі важнай справе на сучасным этапе. Разам з тым дадзеная праблема застаецца мала даследаванай, а некаторыя яе аспекты – зусім не раскрытымі.

Гістарыяграфія даследавання судовай сістэмы Беларусі 1864–1914 гг., у тым ліку правядзення ў краі судовай рэформы 1864 г., мае шэраг праблем. Перш за ўсё гэта тое, што менавіта па дадзенай тэме не напісана ніводнай манаграфічнай працы. Звычайна такія працы разглядаюць судаўладкаванне і судаводства ў Расійскай імперыі ўцэлым, пры гэтым не ўдзяляючы належнай ўвагі іх развіццю ў Паўночна-Заходнім краі, судовая сістэма якога мела значныя асаблівасці. Тут можна ўгадаць працы І.У. Гесэна [6], А.Ф. Коні [13], М.А. Філіпава [21], Б.В. Віленскага [5]. Некаторыя даследчыкі надавалі пэўную ўвагу развіццю судовай справы ў Беларусі перыяду капіталізму ў кантэксце даследавання больш шырокіх праблем: С.М. Самбук (“Политика царизма в Белоруссии во 2-й половине XIX века”) [18], В.А. Шалкапляс (“Карательный аппарат России во второй половине XIX века”) [24], А.А. Камзолава (“Политика самодержавия в Северо-Западном крае в эпоху Великих реформ”) [12], А.Ф. Свіб (“Государственно-правовой статус Беларуси в составе России в пореформенный период (1861–1900)”) [19]. Ажыццяўленню судовай рэформы 1864 г. у Беларусі прысвечана даволі вялікая колькасць артыкулаў [2], [3], [4], [8], [9], [10], [14], [15], [16], аднак гэта не можа кампенсаваць патрэбы ў абагульняючай працы, прысвечанай праблеме ўвядзення судовых статутаў ад 20 лістапада 1864 г. ў краі, а таксама ролі судовых устаноў у капіталістычным развіцці Беларусі.

Яшчэ адной праблемай гістарыяграфіі гісторыі правядзення расійскай судовай рэформы 1864 г. у Беларусі з’яўляецца тое, што асноўная ўвага ўдзяляецца юрыдычным аспектам рэформы. І гэта не дзіўна, бо большасць тых, хто даследаваў судовую рэформу 1864 г., былі прафесійнымі юрыстамі (І.У. Гесэн, А.Ф. Коні, М.А. Філіпаў, Г.А. Джаншыёў [7], В. Я. Фукс [22], К.А. Скалькоўскі [20], М.А. Чальцоў-Бебутаў [23], Я.А. Скрыпілёў [17], В.А. Шалкапляс, Ф.Р. Бялевіч, А.У. Марыскін і інш.). Іх увага засяроджваецца галоўным чынам на судаўладкаванні краіны, а таксама на праблемах працэсу

судаводства. Амаль не раскрытай застаецца тая роля, якую адыгралі ўведзеныя па рэформе судовыя ўстановы ў сацыяльна-эканамічным і палітычным развіцці Расійскай імперыі і Паўночна-Заходняга краю ў прыватнасці.

Значнай праблемай з'яўляецца і тое, што многія даследчыкі пры напісанні сваіх прац зыходзілі з пэўных палітычных пазіцый. Перш за ўсё гэта тычыцца дарэвалюцыйнай літаратуры. Большасць прац, напісаных да 1917 г., належыць прадстаўнікам ліберальнага лагера гістарыяграфіі (І.У. Гесэну, А.Ф. Коні, М.А. Філіпаву, Г.А. Джаншыеву і інш.), якія і зыходзілі з адпаведных партыйна-класавых пазіцый. Яны імкнуліся ідэалізаваць судовую рэформу, бачачы ў ёй, як і ў рэформе 1861 г., вялікую падзею, аднак наракалі на тое, што судовыя статуты не былі да канца праведзены ў жыццё і падвергліся карэннаму перагляду. З зусім іншых пазіцый зыходзілі прадстаўнікі кансерватыўнага накірунку гістарыяграфіі (М.Н. Каткоў [11], В.Я. Фукс, К.А. Скалькоўскі, І.С. Аксакаў [1]). Сярод тых, хто абрынуўся на судовыя статуты ў 1880-я гг., асабліва выдзяляўся голас галоўнага рэдактара "Московских ведомостей", а таксама публіцыста М. Каткова. Ён з канца 1870-х гг. з асаблівай апантанасцю выступаў супраць прынцыпаў, у адпаведнасці з якімі будаваліся судовыя статуты 1864 г.: незалежнасці суда, спаборнасці, галоснасці і інш. Перш за ўсё крытыцы падвергся суд прысяжных, названы М. Катковым "судом вуліцы" [5, с. 5], асабліва пасля апраўдальнага прысуду В. Засулч у сакавіку 1878 г. Супраць судовых статутаў выступаў і вядомы славянафіл І.С. Аксакаў. У сваёй працы "Польский вопрос и западно-русское дело. Еврейский вопрос" ён засяродзіў сваю ўвагу перш за ўсё на немагчымасці, на яго погляд, ажыццяўлення судовай рэформы ў Заходнім краі. Ён абгрунтоўваў гэта, па-першае, панаваннем тут польскіх землеўласнікаў, "якія ў саюзе з рымска-каталіцкай мясцовай царквой, калі не ўсе, то многія, не пераставалі служыць вядомай "польскай ідэі", і, па-другое, тым, што "моц капіталу, гандаль і рамяство – у руках яўрэяў, якія прадстаўляюць сабой вялізную закрытую карпарацыю, якая задушыла рускі сельскі люд" [1, с. 518].

У савецкі перыяд навукоўцы падыходзілі да вывучэння судовай рэформы 1864 г. з іншых, чым даследчыкі дакастрычніцкага перыяду, ідэалагічных пазіцый. Савецкія гісторыкі паклалі ў аснову вывучэння дадзенай праблемы марксісцка-ленінскую метадалогію. Такі падыход выразіў, у прыватнасці, Б. В. Віленскі, напісаўшы, што судовая рэформа 1864 г. "з'явілася самай яркай спробай прыстасавання дзяржаўна-прававой надбудовы да патрабаванняў развіваючыхся капіталістычных адносін" [5, с. 4]. Таксама Б.В. Віленскі выдвінуў канцэпцыю, адпаведна якой судовая рэформа 1864 г. з радыкалізмам яе прынцыпаў тлумачылася складваннем рэвалюцыйнай сітуацыі ў краіне. Зыходзячы з гэтага пастулату Б.В. Віленскі засяроджваў увагу на дзейнасці рэвалюцыйных дэмакратаў М.Г. Чарнышэўскага, М.П. Агарова і А.І. Герцэна, свядома зніжаючы значнасць палітычнай дзейнасці іншых сілаў.

Такім чынам, можна выдзяліць шэраг праблем, звязаных з гістарыяграфіяй даследавання правядзення расійскай судовай рэформы 1864 г.

у Беларусі і ролі новых судовых устаноў у палітычным і сацыяльна-эканамічным развіцці краю. Па-першае, гэта адсутнасць манаграфічнай ці абагульняючай працы па дадзенай праблеме. Па-другое, засяроджванне асноўнай увагі большасці аўтараў на юрыдчных аспектах ажыццяўлення судовай рэформы 1864 г., разгляд яе ў пэўным адрыве ад сацыяльна-эканамічнага і палітычнага развіцця краіны. Яшчэ адным недахопам з'яўляецца аднабаковы падыход многіх даследчыкаў пры аналізе рэформы 1864 г. На першы план нярэдка выходзіла адстойванне пэўнай палітычнай пазіцыі, што характэрна для дарэвалюцыйнай ліберальна-буржуазнай і кансерватыўнай гістарыяграфіі, альбо абсалютызацыя марксісцкай метадалогіі і класавага падыходу, што характэрна для савецкай гістарыяграфіі.

Літаратура

1. Аксаков, И. С. Польский вопрос и западно-русское дело. Еврейский вопрос / И. С. Аксаков. – Москва: типография М.Г. Молчанинова, 1886. – 844 с.
2. Белевич, Ф. Р. Ограничение судебной реформы 1864 года и введение земских начальников в Белоруссии / Ф. Р. Белевич // Материалы к IX конференции молодых учёных. Общественные науки / АН БССР; под ред. Т. С. Горбунова. – Минск, 1964. – С. 91 – 98.
3. Белевич, Ф. Р. Судебная реформа 1864 года и политика русского самодержавия по отношению к лицам польского происхождения в Белоруссии / Ф. Р. Белевич // Материалы к IX конференции молодых учёных. Общественные науки / АН БССР; под ред. Т. С. Горбунова. – Минск, 1964. – С. 150 – 159.
4. Белевич, Ф. Р. Проведение судебной реформы 1864 года в Белоруссии / Ф. Р. Белевич // Вопросы общенародного государства и права Белорусской ССР / Академия наук Белорусской ССР, Отделение общественных наук; под общей редакцией Т. С. Горбунова. – Минск, 1963. – С. 40 – 56.
5. Виленский, Б. В. Подготовка судебной реформы 20 ноября 1864 года в России / Б. В. Виленский. – Саратов: Издательство Саратовского университета, 1963. – 146 с.
6. Гессен, И. В. Судебная реформа / И. В. Гессен. – Санкт-Петербург, 1905. – 453 с.
7. Джаншиев, Г. А. Основы судебной реформы: сборник статей / Г. А. Джаншиев. – Москва: Статут; РАП, 2004. – 316 с.
8. Загорнов, А. А. Статут 1588 года и подготовка судебной реформы 1864 года в Беларуси / А. А. Загорнов // Право Беларуси: истоки, традиции, современность: материалы международной научно-практической конференции, Новополоцк, 21–22 мая 2004 г. / Полоцкий государственный университет; редкол.: О. В. Мартышин [и др.]. – Новополоцк, 2004 г. – С. 20–21.
9. Загорнов, А. А. Судебная реформа 1864 года в Беларуси: особенности подготовительного этапа / А. А. Загорнов // Гістарычны факультэт БДУ

[электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.hist.bsu.by/konference/zagornov.htm>.

10. Зданкевич, Е. В. Судебная реформа 1864 года в Беларуси: особенности подготовительного этапа / Е.В. Зданкевич // Беларусь у эпоху рэвалюцыйных узрушэнняў: да 100-годдзя выхаду ў свет газеты “Наша Ніва”: матэрыялы рэспубліканскай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі, Мінск, 10 лістапада 2006 г. / БДПУ імя М. Танка; рэдкал.: І. І. Багдановіч [і інш.]. – Мінск, 2006. – С. 68–71.
11. Катков, М. Н. Собрание передовых статей Московских ведомостей. 1867 год / М. Н. Катков; издание С.П. Катковой. – Москва: Типография В.В. Чичерина, 1897. – 752 с.
12. Комзолова, А. А. Политика самодержавия в Северо-Западном крае в эпоху Великих реформ / А. А. Комзолова. — Москва: Наука, 2005. – 383 с.
13. Кони, А. Ф. Отцы и дети Судебной реформы: к пятидесятилетию Судебных Уставов / А. Ф. Кони. – Москва: Статут, 2003. – 352 с.
14. Марышкин, А. В. К вопросу о проведении судебной реформы 1864 года на территории Белоруссии / А. В. Марышкин // Проблемы совершенствования законодательства и правоприменительной деятельности в СССР: тезисы научных докладов и сообщений республиканской научно-практической конференции. БГУ, Минск, 3–4 октября 1983 г. / БГУ, Юридический факультет; редкол.: А. А. Головкин [и др.]. – Минск, 1983. – С. 57–58.
15. Марышкин, А. В. Минский окружной суд в конце XIX века / А. В. Марышкин // Актуальные проблемы общественных наук: тезисы научно-практической конференции профессорско-преподавательского состава, посвящённой 60-летию университета / БГУ им. В. И. Ленина; редкол.: В. А. Белый [и др.]. – Минск: Вышэйшая школа, 1982. – С. 47.
16. Марышкин, А. В. Некоторые проблемы государственно-правового развития Белоруссии в пореформенный период в свете решений XXVI съезда КПСС / А. В. Марышкин // Вопросы совершенствования правового регулирования общественных отношений в свете решений XXVI съезда КПСС: сборник статей. – Гродно, 1982. – С. 96–101.
17. Развитие русского права во второй половине XIX – начале XX века / под ред. Е. А. Скрипилёва. – Москва: Наука, 1997. – 368 с.
18. Самбук, С. М. Политика царизма в Белоруссии во 2-й половине XIX века / С. М. Самбук. – Минск: Наука и техника, 1980. – 224 с.
19. Свиб, А. Ф. Государственно-правовой статус Беларуси в составе России в пореформенный период (1861–1900): монография / А. Ф. Свиб. – Минск: Белорусский институт правоведения, 2004. – 120 с.
20. Скальковский, К. А. Современная Россия: очерки нашей государственной и общественной жизни / К. А. Скальковский. – Санкт-Петербург: Типография А.С. Суворина, 1889. – XIV, 505 с.
21. Филиппов, М. А. Судебная реформа в России: в 2 т. / М.А. Филиппов. – Санкт-Петербург, 1871–1875. – Т. 2. – 328 с.

22. Фукс, В. Я. Суд и полиция / В.Я . Фукс. – Москва: Университетская типография, 1889. – 522 с.
23. Чельцов-Бебутов, М. А. Курс уголовно-процессуального права. Очерки по истории суда и уголовного процесса в рабовладельческих, феодальных и буржуазных государствах / М. А. Чельцов-Бебутов. – Санкт-Петербург: Равенна, Альфа, 1995. – 846 с.
24. Шелкопляс, В. А. Карательный аппарат России во второй половине XIX века: учеб. пособие / В. А. Шелкопляс. – Минск: АМ МВД РБ, 1994. – 129 с.

РЕПОЗИТОРИЙ БГПУ